

חמורים – שיעור עשירי – רשת החיים

מטרות: התלמידים יבחנו את התפיסה של משמורת, או דאגה לכלכלתו של מישהו, לעומת הרעיון של שליטה או בעלות על מישהו. כמו כן, הם ילמדו על כמה מן הדרכים בהן משפיעות ההחלטות שהם מקבלים בחיי היומיום שלהם על שיווי המשקל והאיזון של החיים על כדור הארץ.

חומרים:

לחלוקה לתלמידים:

העתקים של ההקדמה, הרקע והסיפורים שלהלן – אחד לכל תלמיד.

כרטיסי מועדון "הצרכן המתחשב" – כרטיס אחד לכל תלמיד.

הקדמה

אנחנו, בני האדם, מהווים רק אחד מן הקורים מהם מורכבת רשת החיים על הכוכב שלנו. לכל יצור חי יש תפקיד משלו בשמירה על שיווי המשקל העדין של הרשת הזו. לכל שינוי שחל באחד הקורים יש השפעה על הרשת כולה.

מדענים רק מתחילים להבין כיום את הדרכים הרבות בהן אנחנו תלויים בחיות אחרות ובצמחים. כאשר אנחנו הורסים חלק כלשהו של הסביבה שלנו, אנחנו משדרים גלים של הרס.

בכל יום אנחנו מקבלים החלטות – לגבי לאן נלך ואיך נגיע לשם, מה נעשה, מה נלבש ומה נאכל, לדוגמה. הבחירות שלנו יכולות להתבסס, למשל, על התחשבות או על אדישות, על ידע או על בורות, על האמונה שתמיד ישנן חלופות חיוביות או על האמונה שאין לנו אפשרויות אחרות. אנחנו לא יכולים לחיות מבלי לגרום אף פעם שום סבל לאיש, אבל במקרים רבים יש לנו את הכוח לקבל החלטות שפוגעות פחות.

אנחנו יכולים לעשות זאת רק אם נדע יותר על המקורות מהם מגיעים המוצרים שאנחנו צורכים בקביעות, כיצד הם מיוצרים, ומה קורה להם אחרי שאנחנו זורקים אותם.

כשאנחנו קונים פריט או משלמים עבור בידור כלשהו, אנחנו מתיחסים בדרך כלל רק לעלות הכספית, אך מתעלמים מן המחיר שאנחנו משלמים בבריאות שלנו, של אנשים אחרים, של מינים אחרים ושל הסביבה. אילו הייתה מחוברת לכל מוצר תווית המציגה את "המחיר האמיתי" שלו, היא הייתה צריכה לכלול את מספר העצים, שטח האדמה, שעות של סבל עבור אנשים וחיות, נפח הזיהום, סוג התחבורה והמרחק, כמו גם גודלו של אתר הטמנת הפסולת שהתמלא כתוצאה מן היצור, השינוע והשאריות מן המוצר עצמו.

לדוגמה, שקיות פלסטיק לקניות עשויות מנפט. לא זו בלבד ששינוע השמן צורך משאבים, הוא גם גורם פעמים רבות לדליפות, המביאות למוות של חיות הבר ולהרס סביבת הגידול הטבעית שלהן. כשלא ממחזרים אותן, מגיעות שקיות הפלסטיק לאתרי הפסולת, לערוצי זרימת מים ולסביבות הגידול של חיות הבר.

הדאגה לכוכב עליו אנחנו חיים והאחריות שיש לנו כלפי כל צורות החיים יכולות להוביל אותנו לבדוק מהי העלות האמיתית של מוצרים לפני שאנחנו קונים אותם ולבחור במוצרים שגורמים הכי פחות נזק. שמרו בארגן את כרטיס המועדון שתקבלו בסוף השיעור.

הגדרות

רשמו על הלוח את ההגדרות הבאות:

משמורת/דאגה לכלכלה: הניהול הזהיר והאחראי של נושא או אדם, אשר האחריות לדאוג לשלומו מוטלת על מישו.

בעלות: החזקה כרכוש; רשות על-; כוח או שליטה על-.

שליטה/ריבונות על-: סמכות עליונה על-.

סיפור ראשון

בשנת 1926, הזאבים האחרונים שנשארו בפארק הלאומי ילווסטון בארה"ב ניצודו ונהרגו. בלי זאבים שישמרו על אוכלוסיית האיילים הקנדים (דישונים) תחת פיקוח, הם התרבו באופן שהפר את שיווי המשקל הטבעי. האיילים ניזונו מזנים שונים של עצי צפצפה, והבונים שחיו בסביבה ונתרו בלי מזון, עזבו את האיזור.

לבונים יש חשיבות גדולה במערכת האקולוגית (אקוסיסטמה). הם בונים ומתחזקים סכרים בערוצים ובנהרות בכדי להאט את זרימת המים וליצור ביצות ובריכות. כשהבונים עזבו את הפארק, עזבו איתם גם עופות מים ויונקי מים רבים. נשארו בפארק פחות מינים של בעלי חיים, כמו גם פחות בעלי חיים מכל מין.

גיוון של מינים הוא אמצעי חשוב בשמירה על בריאות האיזור. כשהמין של הזאבים נכחד מן המערכת האקולוגית בפארק, מייצגים מינים רבים אחרים את הקורים האחרים ברשת אשר מושפעים מן השינוי הזה. כל המערכת האקולוגית של הפארק נחלשה.

פקחים האחראים על חיות הבר הבינו כי טעו כשהרחיקו את הזאבים מן הפארק, ובשנת 1995 הוחזרו הזאבים לאיזור. עצי הצפצפה צמחו שוב, הבונים שבו, ובעקבותיהם הגיעו גם עופות המים ויונקי המים. שיווי המשקל הושב אל כנו.

סיפור שני

נהר גדול ונקי, מלא בדגי טרוטה (פורל) עבר בעיירה קטנה המוקפת חוות. רבות מן החוות שימשו כמחלבות. אנשים וחיות פרא רבות פקדו את הנהר כדי להתאוורר, לשחות ולשתות. במשך הזמן, עלה מספר הפרות בחוות החליבה, כמו גם כמות הצואה שנפלטה אל הנהר מן החוות. הנהר הפך מזוהם במידה כזו שאנשים לא היו יכולים יותר לשחות בו, ובוודאי שלו לשתות ממנו.

סיפור שלישי

פילה באסיה נהרגה, והתינוקת שלה נלקחה לגידול אצל מאלף פילים שעבד בקרקס. כדי לאלף את הפילה הצעירה, המאמן הכה אותה ודאג שתמיד תהייה רעבה.

בטבע, פילות נשארות בקבוצה עם המשפחה שלהן למשך כל חייהן. זו הייתה הפעם הראשונה אי פעם שהפילה הזו הייתה לבד ובחלל סגור. מבולבלת ומסוחררת מן הסביבה החדשה אליה נקלעה, ניסתה התינוקת לברוח מן האסם, שהאוויר בו היה טחוב, ולא היו בו שום חלונות או אור. כשניסתה לחצות את הדלת, המאלף הכה אותה חזק כל כך, עד שהיא נפלה ולא הצליחה ללכת במשך ימים רבים.

כשהיא הצליחה סוף סוף לעמוד על רגליה, הוא הכה אותה שוב, עד שהיא נפלה שוב, מותשת ומתפתלת בכאב. חלפו ימים עד שהיא הצליחה לעמוד שוב, וכשהיא קמה סוף סוף, המאלף יכול היה לגרום לה לבצע פעולות שאינן טבעיות עבור פילים, כמו עמידה על הרגליים האחוריות וריקוד. המאלף אמר לאנשים שיש לו קשר טוב עם הפילה הזו.

סיפור רביעי

אלבטרוס (ציפור) נמצא ללא רוח חיים. הקיבה שלו הייתה מלאה בפלסטיק מבקבוקי שתייה ושקיות קניות. לווינתה נמצאה מתה. הקיבה שלה הייתה מלאה בפוליסטירן ופלסטיק.

סיפור המישי

סוחר מביא אל השוק מלונים כבדים על גבי סוס שהוא אינו מאכיל כמו שצריך. הסוס חלש כל כך עד שהוא בקושי מסוגל ללכת, אך הסוחר מעמיס עליו סחורה ומכה אותו כדי להכריח אותו להמשיך לצעוד. הוא גם מחבר לוחות עץ אל הרגליים שלו, באמצעות מסמרים, כדי שלא יחליק ויפול על המדרכה ויגרור חלילה, נזק לעגלה ולמלונים שבתוכה.

סיפור שישי

בשנות ה-50, חקלאים בישראל חששו שהעטלפים אוכלים את היבול שלהם, והדבירו את המערות בהן גרו העטלפים ברעל הנקרא סטריכנין, הפועל לאט וגורם לכאבים, כדי להרוג אותם. אחרי שהרגו את העטלפים, כמות החרקים עלתה יותר מאי פעם, והם אכלו חלקים גדולים מאי פעם מן היבול, מפני שלא נשארו עטלפים שישמרו על האוכלוסיה שלהם תחת פיקוח. רק אז הבינו החקלאים שהעטלפים אכלו את החרקים, והחרקים הם האחראים האמיתיים להרס היבולים שלהם.

כיום, העטלפים ומערות העטלפים מוגנים, והחקלאים מבינים כי לעטלפים ולדבורים יש תפקיד חשוב ברשת החיים. הם מאבקים צמחים ומפזרים זרעים. החקלאות לא יכולה הייתה לשרוד בלעדיהם.

שימוש יתר בחומרים כימיים בחקלאות בישראל לקראת סוף המאה ה-20 הביא למותן של תנשמות רבות בעמק בית שאן ובעמק החולה. מכיוון שהתנשמות לא היו שם כדי לשמור על אוכלוסיית המכרסמים תחת פיקוח, חלה עלייה חדה ביותר בכמויות המכרסמים המזיקים ליבול, מה שהוביל לשימוש מוגבר אף יותר בחומרים כימיים המזיקים לבריאות, הן של בני אדם והן של הסביבה.

אחרי שלמדו משגיאות העבר, משתמשים היום חקלאים בפחות חומרי הדברה או נמנעים לגמרי משימוש בהם, על ידי כך שהם מעודדים את התנשמות לקנן על אדמותיהם ואף בונים על העצים תיבות המיועדות לכך. התנשמות מחליפות את חומרי ההדברה בפיקוח על אוכלוסיית המכרסמים. "זה מבטיח הפחתה של הנזק שגורמים חומרי ההדברה לאנשים, לאדמה, למים, לחיות הבר ולציפורים הנודדות", אמר אחד החקלאים.

מידע רקע בנושא עבדות

העבדות הוצאה מחוץ לחוק באנגליה בשנת 1833. הממשל פיצה את מי שהיו בעליהם עבור אובדן העובדים האלו, שהוחזקו בניגוד לרצונם.

העבדות בוטלה בכל רחבי ארה"ב בשנת 1865, אף שבחלק מן המדינות היא הוצאה מחוץ לחוק כבר קודם לכן.

העבדות עדיין קיימת בהאיטי, הודו, דרום פקיסטן, סודן, תאילנד וארצות נוספות. על פי הערכות ארגון זכויות האדם הוותיק ביותר, הארגון הבינלאומי נגד עבדות, יותר מ-20 מיליון אנשים ברחבי העולם כיום מנוצלים בתנאי עבדות כלשהם. למידע נוסף, ראו:

<http://www.infoplease.com/spot/slavery1.html>

פעילות ראשונה

חלקו לתלמידים את מידע הרקע והסיפורים שלעיל ובקשו בכל פעם מתלמיד אחר לקרוא בקול רם אחת מהפסקאות.

שאלות לדיון

- מהם היתרונות של בחירה בהתאם לארבעת העקרונות שהגדרנו בתחילת השיעור (בעלות, שליטה או ריבונות, לעומת משמורת או דאגה לכלכלה) עבור בני האדם, החיות והסביבה?

- אילו מושגים מתאימים לכל אחד מן הסיפורים, ומדוע? במילים אחרות, האם האנשים בסיפורים פעלו כמכלכלים או בעלי המשמורת של בעלי החיים והסביבה, או כבעלי הריבונות השולטים בחיות ובטבע?
- אילו עקרונות גורמים לדעתכם סבל לזולת? אילו עקרונות גורמים לדעתכם הכי פחות נזק לבעלי החיים ולסביבה?
- האם אתם יכולים לחשוב על דוגמה מהקהילה שלכם ליישום של העקרונות האלו בפועל?
- איך הייתם מרגישים לו היו לכם בעלים, ומדוע?
- באילו ארצות הוחזקו אנשים בבעלותם של אנשים אחרים (כעבדים), והאם המצב הזה השתנה לאורך השנים? האם ישנם מקומות בהם עדיין קיימת עבדות?

פעילות שנייה

הערה חשובה: המטרה של הפעילות הבאה אינה לגרום לתלמידים להרגיש שזה רע, או לא בסדר, להשתמש במוצר מסוים. במקום זאת, השיעור הזה מיועד לתת לתלמידים הזדמנות לראות את ההשפעה שיש להחלטות הפעוטות ביותר שאנחנו מקבלים על אחרים ועל כדור הארץ. השיעור מראה להם כיצד לבחון את ההשפעה של הבחירות היומיומיות שלהם לפני שהם מקבלים החלטה, בזמן הקנייה.

בקשו מן התלמידים לנהל במשך יום אחד יומן שבו ירשמו את כל המוצרים בהם הם משתמשים, אוכלים, או קונים במהלך היום. הזכירו להם כי עליהם לכלול גם תחבורה (אופניים, מכונית, אוטובוס, מונית), בגדים, ספרים, מגזינים, טלפונים סלולריים וכו'.

בקשו מהם להביא איתם את היומן לכתה ולנתח כל פריט ברשימה על פי השאלות שלהלן. כדי לעזור להם לקבוע ממה עשוי כל פריט, חלקו את הלוח לטורים ורשמו מעליהם כותרות כגון: מוצרי נפט, מוצרים ממקור צמחי, מוצרים מן החי, מוצרים העשויים ממינרלים. רשמו כל מוצר בטור המתאים לו.

נתחו כל פריט באמצעות השאלות הבאות:

1. היכן הוא יוצר?
2. ממה הוא עשוי (כולל אריזת המוצר)?
3. האם המוצר היה קיים לפני 100 שנים?
4. אם לא, במה השתמשו במקומו?
5. האם קיימת חלופה אחרת לשימוש במוצר הזה? (לדוגמה: מה יכולה להיות חלופה אפשרית לשקיות הפלסטיק, המיוצרות, משמשות אותנו באופן חד-פעמי ואז מושלכות לזבל? סלים או שקיות לשימוש רב-פעמי, המחזיקים מעמד שנים רבות.)

דונו בידע המועט שיש לנו על הבחירות שלנו ועל המוצרים בהם אנחנו משתמשים.

הנה דוגמה לאופן הניתוח של בקבוק קולה מפלסטיק:

- בערך 265,000 ליטרים של משקאות מוגזים נצרכים ברחבי העולם מדי יום.
- המשקה המוגז עצמו מורכב בעיקר מסוכר, מים ופחמן דו-חמצני. משקאות מוגזים ממותקים גורמים לבעיות בשיניים ולבעיות בריאות אחרות.
- הבקבוק עשוי מפלסטיק, שהוא אחת הנגזרות של נפט. הביקוש למוצרי נפט הוא האחראי העיקרי לדליפות שמן. ייצורו של הפלסטיק גורם לחדירת גזים רעילים לתוך האטמוספירה ותורם לזיהום האוויר.
- הבקבוקים המושלכים על ידי אנשים יחידים וקהילות שלמות פוגעים בחיות הבר ומגיעים אל ערוצי הנחלים, אל האגמים ואל האוקיינוסים. לווייתנים, דולפינים ועופות מים נמצאו ללא רוח חיים, כשקיבותיהם מלאות בקבוקים ופקקים מפלסטיק. הם אינם מסוגלים לעכל פלסטיק ומתים מרעב, או כתוצאה מחסימות במערכת העיכול.

- מה הן החלופות למשקאות מוגזים? מה שתו אנשים לפני 50 שנים? (מים, או משקאות בריאים יותר, המיוצרים באיזור מגוריהם ומאוחסנים במיכלים המאפשרים מילוי חוזר.)

פעילות שלישית

הציגו לתלמידים את השאלות הבאות:

- עבור כל אחד מהסיפורים, אילו בחירות עומדות לדעתכם בפני הצרכן? (לקנות או לא לקנות פלסטיק, ללכת או לא ללכת לקרקס וכו') עבור כל אחד מהסיפורים, הציעו חלופה שגורמת פחות נזקים.
- אם קיימות באיזור המגורים שלכם חלופות מזיקות פחות, האם ניתן להחליט שלא להשתתף בפעילות או אירוע שכוללים התאכזרות לבעלי חיים, כמו הליכה לגן חיות, למשל, או לבחור להשתמש פחות במוצר שפוגע בסביבה?

פעילות רביעית

הסבירו לתלמידים כי בכל פעם שאנחנו קונים משהו, אנחנו מגדילים את הביקוש לאותו פריט. בכך שאנחנו עושים זאת, אנחנו למעשה מצביעים בעד, או אומרים: "המשיכו לייצר את הפריט הזה".

תנו לכל תלמיד כרטיס מועדון "הצרכן המתחשב" והסבירו להם כי אם הם ישאלו את עצמם את השאלות המופיעות על הכרטיס לפני שהם קונים משהו, סביר להניח שהם יוכלו לעשות בחירות המשקפות את הערכים של חמלה וכבוד לזולת.

ציינו גם כי הם יכולים להכין העתקים נוספים, לשמור עותק אחד בארנק ולחלק את שאר העותקים לחברים ולבני משפחה. עודדו אותם לקבל ולקדם החלטות המבוססות על דאגה לכדור הארץ, לכל האנשים ולכל בעלי החיים.

כרטיס מועדון "הצרכן המתחשב"

1. האם מדובר ברצון או בצורך? האם הכרחי לבצע את הרכישה הזו?
2. אם הפריט הזה יהיה ברשותי? האם הוא ישפר את החיים שלי?
3. האם הרכישה הזו היא הדרך הטובה ביותר לדאוג לעצמי ולשאר צורות החיים בכדור הארץ?
4. מהי העלות האמיתית של הפריט הזה: מבחינת הבריאות שלי? עבור מינים אחרים? עבור הסביבה? עבור אנשים אחרים/תרבויות אחרות?
5. האם יש משהו חשוב יותר שאפשר לעשות עם הכסף הזה?